ZAMANAGÓY JÁMIYETTE MÁDENIYAT TEORIYASÍ TIYKARLARÍ

Saparbaeva Gulshira Abatbaevna – *professor*
gulshirasaparbaeva@36gmail.com
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

ОСНОВЫ ТЕОРИИ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Сапарбаева Гулшира Абатбаевна – *профессор*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

FUNDAMENTALS OF CULTURAL THEORY IN MODERN SOCIETY

Saparbaeva Gulshira Abatbaevna – *professor*
Nukus branch of the Uzbek State Institute of Arts and Culture

Tayanısh sózler: mádeniyat, jámiyet, teoriya, globallasıw, qádiriyatlar, identifikaciya.

Rezyume. Zamanagóy jámiyette mádeniyat túsinigíniń teoriyalıq tiykarları, oniń rawajlanıw basqıshları hám jámiyet turmısında tutqan orni analizlenedi. Sonday-aq, globallasıw sharayatında mádeniyattıń transformaciyası hám onıń sociallıq sistemalar menen baylanıslılıǵı haqqında sóz barmaqta.

Ключевые слова: культура, общество, теория, глобализация, ценности, идентификация.

Резюме. В современном обществе анализируются теоретические основы понятия культуры, этапы её развития и её роль в жизни общества. Также речь идет о трансформации культуры в условиях глобализации и ее взаимосвязи с социальными системами.

Key words: culture, society, theory, globalization, values, identity.

Summary. In modern society, the theoretical foundations of the concept of culture, its developmental stages, and its role in social life are analyzed.

KIRISIW. Zamanagóy jámiyette mádeniyat adamzat rawajlanıwınıń ajıralmas bólegi sıpatında úlken áhmiyetke iye. Mádeniyat tek materiallıq hám ruwxıy baylıqlar kompleksi emes, al adamlardıń sociallıq minez-qulqı, qádiryatları hám dúnya qarasın qáliplestiriwshi sistema. Mádeniyat teoriyasın úyreniw jámiyettegi sociallıq processlerdi tereń túsiniw imkaniyatın beredi.

USÍLLAR. Bul ilimiy maqala temanıń sáwlelendiriwde sıpatlawshı, klassifikaciyalıq, salıstırmalı, kontekstual hám kompleksli qatnaslardı talıqlaw usılları qollanıldı. Izertlew mádeniyat teoriyasın úyreniw mashqalalarında teoriyalıq hám ilimiy túsiniklerge qaratılǵan zamanagóy sociallıq processler tiykarında kórip shıǵılǵan.

NÁTIYJELER HÁM DODALAW. Mádeniyat túsinigi túrli ilimiy dereklerde túrlishe talqılanǵan. Klassikalıq jantasıwlarda mádeniyat insan tárepinen jaratılǵan barlıq materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jıyındısı sıpatında qaralǵan bolsa, zamanagóy teoriyalıq ilimde mádeniyat kóbinese kommunikativlik process sisteması hám sociallıq tájiriybe sıpatında talqılanadı. Strukturalıq hám funkciyanallıq qatnaslar boyınsha, mádeniyat jámiyet turaqlılıǵın támiyinlewshi tiykarǵı faktor esaplanadı. Zamanagóy jámiyette mádeniyat málimleme texnologiyaları hám málimleme kommunikaciya quralları arqalı tez pátlerde tarqalmaqta. Bul bolsa mádeniyatlararalıq baylanıslardıń kúsheyiwine alıp kelmekte. Haqıyqatında da, aldımızda úlken wazıypalar, Jańa Ózbekstandı qurıwday orınlanıwı qıyın maqsetler turıptı. “Jańa Ózbekstandı qurıw, - dep atap ótedi mámleket basshısı, - bul tek ǵana qálew, subyektiv hádiyse emes, al túpkilikli tariyxıy tiykarlarǵa iye bolǵan, elimizdegi házirgi siyasiy-huqıqıy, sociallıq-ekonomikalıq, ruwxıy-aǵartıwshılıq jaǵdaydıń ózi talap etip atırǵan, xalqımızdıń ásirlik arzıw-niyetlerine sáykes, onıń milliy máplerine tolıq juwap beretuǵın obektiv zárúrlik bolıp esaplanadı.[1.1] Globallasıw processi mádeniyattıń rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetpekte. Bir tárepten, ol mádeniyatlar aralıq almasıwdı kúsheytse, ekinshi tárepten, milliy mádeniyatlardıń ózine tánligin saqlap qalıw mashqalasın júzege keltiredi. Zamanagóy teoriyalar globallasıwdı eki tárepleme process sıpatında bahalaydı:

- mádeniy integraciya.
- mádeniy differenciallasıw.

Nátiyjede, “global mádeniyat” hám “lokal mádeniyat” arasında óz ara tásirsheńlik hám baylanıslar kúsheyedi. Zamanagóy jámiyette mádeniyat teoriyası tiykarların úyreniw sociallıq rawajlanıw nızamlıqların ańlawda úlken áhmiyetke iye. Mádeniyat jámiyettiń turaqlılıǵı, rawajlanıwı hám ózligin belgileytuǵın tiykarǵı faktorlardan biri bolıp qalmaqta. Globallasıw sharayatında bolsa mádeniyattıń transformaciyası jańa ilimiy qatnaslardı talap etedi. Mádeniyat teoriyasın izertlew metodologiyası boyınsha

tómendegi ilimiy metodlardan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı:

- sistemalı analiz usılı;
- salıstırmalı analiz;
- tariyxıylıq hám logikalıq principi;
- sociologiyalıq jantasıw.

Bul metodlar mádeniyattıń teoriyalıq tiykarların kompleksli úyreniw hám onıń zamanagóy jámiyettegi ornın anıqlaw imkaniyatın beredi. Mádeniyat túsinigi tariyx dawamında túrli basqıshlarda qáliplesip kelgen. Dáslep ol insannıń tábiyattı ózlestiriw iskerligi menen baylanıslı túrde talqılanǵan bolsa, keyin ala ruwxıy qádiryatlar sisteması sıpatında qaralıp baslandı. XX ásirge kelip mádeniyat tómendegi tiykarǵı qatnaslar arqalı túsindirilgen:

1. Klassikalıq jantasıw- mádeniyat insan tárepinen jaratılgan materiallıq hám ruwxıy baylıqlar jıyındısı.

2. Strukturalıq qatnas- mádeniyat belgiler, simvollar hám kodlar sisteması bolıp, ol arqalı sociallıq málimlemeler jetkeriledi.

3. Funkcionallıq qatnas-mádeniyat jámiyettiń turaqlılıǵın támiyinlewshi mexanizm sıpatında qaraladı.

4. Postmodern qatnas- mádeniyat kóp qatlamlı, fragmentar hám salıstırmalı qubılıs sıpatında talqılanadı. Mádeniyat sociallıq sistemanıń ajıralmas bólegi bolıp, ol jámiyettegi barlıq institutlar menen óz-ara baylanıslı bolıp, mádeniyat arqalı sociallıq tájiriybe áwladtan-áwladqa jetkeriledi. Onıń mazmunına til, simvollar hám belgiler mádeniyattıń tiykarǵı elementleri kiredi. Mádeniyat hám qádiryatlar sistemasında, mádeniyat jámiyettegi ádep-ikramlılıq normaların belgileytuǵın process bolıp tabıladı. Ol insan minez-qulqın tártipke salıwshı áhmiyetli faktor. Sanlı dáwirde mádeniyat transformaciyası haqqında sóz etilgende, XXI ásirde mádeniyat rawajlanıwında sanlı texnologiyalar áhmiyetli rol atqarıwın bilemiz. Internet, sociallıq tarmaqlar hám jasalma intellekt, media mádeniyattıń qáliplesiwine tikkeley tásir kórsetpekte. Bunda, sanlı mádeniyattıń tiykarǵı ózgeshelikleri tómendegishe: tezlik hám ǵalabalıq; interaktivlik;

- vizuallıqtıń ústinligi;
- global auditoriyaǵa baǵdarlanıw. Hár qanday mádeniyat hám kórkem óner mákemelerinde usı kórsetkishlerden únemli paydalansa maqsetke muwapıq boladı. Globallasıw mádeniyatlar arasındaǵı shegaralardı sezilerli dárejede azaytaqanlıǵı sebepli, nátiyjede tómendegi procesler júzege keledi. Onıń unamlı tárepleri, mádeniyatlar aralıq qarım-qatnastıń kúsheytedi, ilimiy hám dóretiwshilik tájiriybe almasıwlardıń kóbeyiwin támiyinleydi, universal qádiryatlardıń qáliplesiwi ushın imkaniyatlar jaratıladı.Unamsız tárepleri ne názer salatuǵın bolsaq, milliy qádiryatlardıń joq bolıw qáwpin tuwdırıw, mádeniy identiklik krizisiniń payda bolıq qáwpin jaratıw bolıp tabıladı. Sol sebepli zamanagóy jámiyette mádeniy siyasattı durıs alıp barıw áhmiyetli esaplanadı. Mádeniyat jámiyet rawajlanıwınıń áhmiyetli faktorlarınan biri. Ol tómendegi funkciyalardı orınlaydı:

• sociallıq integraciya.
• kommunikativ baylanıslılıq;
• innovaciyalıq rawajlanıwǵa túrtki;
• tárbiyalıq-aǵartıwshılıq wazıypası.

Mádeniyat rawajlanǵan jámiyetlerde sociallıq turaqlılıq hám ekonomikalıq rawajlanıw dárejesi joqarı bolıwı baqlanadı. Zamanagóy mádeniyat teoriyaları kóp qırlı hám quramalı xarakterge iye hám jámiyette mádeniyat teoriyası tiykarların úyreniw áhmiyetli ilimiy mashqalalardan biri bolıp esaplanadı. Mádeniyat jámiyettiń sociallıq, ekonomikalıq hám siyasıy rawajlanıwına tikkeley tásir kórsetedi. Házirgi waqıtta ayrıqsha atap ótiw kerek, búgin mádeniyat hám kórkem ónerdiń sociallıq funkciyaları jámiyette júz berip atırǵan barlıq processler menen uyǵınlıqta ózgerip, jetilisip barmaqta. Dáslep bul tarawdan kóbirek xalıqtıń bos waqtın nátiyjeli shólkemlestiriw maqsetinde paydalanılǵan bolsa, endi tiykarǵı itibar mádeniyat tarawınıń adamlardı tárbiyalaw, mámleket hám jámiyet aldında turǵan mashqalalardı sheshiw iskerligine qaratılmaqta. Usı mániste, búgin mádeniyattıń óz aldına ilim-pán tarawı sıpatındaǵı ornın belgilew máselesi de ilimpazlar aldında áhmiyetli mashqalalardan biri bolmaqta. Basqasha aytqanda, búgingi ózgerip atırǵan zamanda mádeniyat hám kórkem ónerdiń insan hám jámiyet aldındaǵı áhmiyetli wazıypaların jáne olardıń sheshimlerin anıqlaw tiykarǵı wazıypa sıpatında belgilenbekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Shavkat Mirziyoyev.Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. A. Mavrulov, M.Mavrulova Madaniyat nazariyasi. – Toshkent: Donishmand ziyosi. 2023y
3. To'ychiyeva S. "Madaniyat va san'at sahosi faoliyatini tashkil etish va boshqarish"- Toshkent. 2023.
4. Saparbaeva G.A. "Mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwdiń ilimiy tiykarları"- Nókis. 2025.
5. S.Ikromov, M.Xolmo'minov. San'at va madaniyat sohasi zamonaviy boshqaruv usullari. - Toshkent: Ijod- print. 2023.